

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЇ ГОМЕОПАТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячених вивченню лексики української гомеопатичної галузі. У пропонованій праці детально розглянуто структурні типи термінів (терміни-однослови, терміни-словосполучення та символі-слова), що функціонують в українській гомеопатичній лексиці й складають її терміносистему. Долучаючись до дискусійного й актуального питання сучасного мовознавства, щодо репрезентації термінів різними частинами мови, у статті пропонується граматичний аналіз термінів субмови гомеопатії.

Ключові слова: лексика, термін, терміносистема, морфологія.

Статья продолжает цикл публикаций автора, посвященных изучению лексики украинской гомеопатической отрасли. В предлагаемой работе детально рассмотрены структурные типы терминов (термины-однословы, термины-словосочетания и символы-слова), которые функционируют в украинской гомеопатической лексике и составляют ее терминосистему. Присоединяясь к дискуссионному и актуальному вопросу современного языкознания, касающегося репрезентации терминов разными частями речи, автор в статье предлагает грамматический анализ терминов субязыка гомеопатии.

Ключевые слова: лексика, термин, терминосистема, морфология.

The article continues the cycle of author's publications devoted to the study of vocabulary of Ukrainian homeopathic branch. The paper under consideration analyzes the structural types of terms (words, combinations of words and symbols) that function in the Ukrainian homeopathic vocabulary and form its term system. The article deals with the grammatical analysis of terms of the professional homeopathic language on the base of the disputable up-to-day issue of modern linguistics as for representation of terms by different parts of speech.

Key words: vocabulary, term, term system, morphology.

Термінологія як окремий лексичний пласт завжди була предметом аналізу та гострих дискусій лінгвістів, логістів та фахівців-практиків. Однак з часом інтерес до термінологічних проблем тільки посилюється. Упродовж останніх років з'явилася низка фундаментальних праць, присвячених дослідженню окремих термінологій, зокрема, біологічної (Л. Симоненко), ботанічної (І. Сабадош), будівельної (В. Марченко), виноградарської (Ж. Красножан), військової (Т. Михайленко, Л. Мурашко, Я. Яремко), гідромеліоративної (Л. Малевич), граматичної (Н. Москаленко), друкарської (Е. Огар), економічної (Т. Панько), мінералогічної (Н. Овчаренко), образотворчої (Б. Михайлишин) та ін. Українське термінознавство також має праці, присвячені медичній термінології: кардіології (Р. Стецюк), судовій медицині (Г. Лепеха), клінічній медицині (Н. Місник) і под. Незважаючи на велику кількість термінологічних досліджень різних професійних галузей, як сформованих, усталених, так і нових, щойно створених, на сьогодні малодослідженою в лінгвістиці є гомеопатична лексика, необхідність вивчення

якої обумовлена стрімким розвитком гомеопатичної медицини в Україні. Отже, актуальність нашої розвідки зумовлена потребою детального вивчення гомеопатичної лексики, зокрема, граматичного складу та структурних типів термінів гомеопатії. Метою статті є аналіз структурних та граматичних особливостей субмови гомеопатії.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких завдань:

- визначити структурні типи термінів гомеопатії;
- проаналізувати граматичний фонд гомеопатичної термінології.

Термін – структурно-сміслова єдність, що позначає спеціальне поняття, важливою специфічною ознакою якого є збереження своєї цілісності, незалежно від способів і засобів передавання його змісту. В. Овчаренко з цього приводу зазначив, що «термін – семіотично цілісна одиниця, один мовний знак» [1, с. 24]. Цю думку підтримала В. Даниленко: «термін, чи то слово (просте чи складне), чи словосполучення (досить різні за ступенем вивчення складових частин), є одним знаком, якому відповідає одне поняття. Маючи

складну внутрішню семантичну структуру, термін є єдиною, окремою, самостійною одиницею найменування» [3, с. 35-36].

Під час дослідження гомеопатичної термінології важливим є аналіз її структурних типів. Поділяючи думку В. Даниленко, елементами структурного типу вважаємо основу слова, словотворчу морфему (афікси), слово у межах складених термінів, символ у складі особливого типу символів-слів [3, с. 37]. Спираючись на подану дослідницею класифікацію, в термінології гомеопатії нами виділено два засоби вираження спеціальних понять: **словесні** та **несловесні**, які «входять в загальну знакову систему, але не відрізняються особливими властивостями» [3, с. 37].

Гомеопатична термінологія охоплює такі структурні типи термінів: терміни-однослови, терміни-словосполучення і символів-слів.

I. Терміни-однослови поділяємо на:

– **непохідні слова**, які на сучасному етапі не мають мотивації: *ампула, бюкса, гній, гриб, діста, драже, запах, колба, кора, корінь, кальцій, камедь, кураре, ламелі, ліки, літій, натрій, отрута, реакція, саркод, сито, сік, фіта, флакон, цикл* та ін.;

– **похідні афіксальні слова**, у яких виділяємо основи та словотворчі афікси, і які мотивуються через семантико-словотвірні зв'язки з іншими словами того самого кореня: *аутонозод, гетеронозод, фітопрепарат, зоопрепарат, беззольний, всмоктування, втирання, змішувач, перколятор* тощо.

Серед термінів з похідною основою виокремлено суфіксальні (*всмоктування, втирання, динамізування, дозування, елюювання, лікування, перколятор* та ін.), префіксальні (*аутонозод, гетеронозод, мікропіпетка, макроелементи, фітопрепарат, зоопрепарат, мікробюретка, макроелементи* тощо) та суфіксально-префіксальні утворення (*беззольний* та ін.);

– **складні слова**. Специфіку сучасної української гомеопатичної термінології зумовлює наявність у її складі незначної кількості термінів-складних слів: складних найменувань понять гомеопатії, утворених через об'єднання в одну лексичну одиницю двох чи більше основ, або повнозначних слів. Складні слова дають можливість повніше виразити нові поняття. Г. Винокур наголошував, що «поява термінів такої структурної будови пояснюється потребою виразити дві ідеї в одному слові» [2, с. 162]. Проведений нами аналіз дозволив виокремити складні слова (композиції, юкстапозити, аббревіатури): *агар-агар, гомеотерапія, гомеопрепарат, експрес-аналіз, краун-ефіри, краун-сполуки, криптанди-сполуки, лікар-консультант, мазі-розчини, прес-проціджувач, речовина-носії, речовина-«маркер», речовина-стандарт, симпто-міметотерапія, спектрофотометрія, органопрепарат, протиотрута, комплексування, БАР – біологічно активні речовини, ГМН – гомеопатична матрична настоянка, ГМН – гомеопатичний матричний розчин, ГЛМ – гомеопатичні лікарські монопрепарати, ГЛЗ – гомеопатичний лікарський засіб, ГКП – гомеопатичні комплексні препарати, ДГЛ – доза гомеопатичних ліків та ін.*

II. Терміни-словосполучення (складені терміни). У гомеопатичній терміносистемі, як і в інших галузевих термінологіях сучасної української літературної мови, переважають терміни-словосполучення.

Складені терміни є одним із основних засобів термінологічної номінації. Маючи те саме номінативне навантаження, що й термін-слово, термінологізоване словосполучення є носієм синтаксичних відношень. З одного боку, термін-словосполучення має всі властивості терміна, характеризується наявністю дефініції, системністю, тенденцією до однозначності в межах певного термінологічного поля, відсутністю експресії, стилістичною нейтральністю, з іншого, – властивості словосполучення (є певною синтаксичною конструкцією, що складається з двох і більше слів на основі підрядного граматичного зв'язку). Термін-словосполучення, незалежно від лексико-граматичного категорійного складу та довжини, виражає функціонально одне термінологічне значення. Аналіз досліджуваного матеріалу дав змогу виділити такі типи аналітичних термінів:

– **вільні словосполучення**, в яких обидва компоненти є термінами: *антагонізм речовин, аналітична проба, аналіз фармацевтичний, антисоричні засоби, біологічний матеріал, біохімія рослин, гомеопатичний діагноз, гомеопатична фармація, гомеопатичні гранули, гомеопатичний монопрепарат, гомеопатичні розведення, динамізовані вакцини, елімінатор отрути, екстемпоральне виробництво, індиферентна речовина, матрична тинктура, метод мацерації, метод перколяції, мікробіологічні препарати, патогенез ліків* тощо;

– **зв'язані терміни-словосполучення**, в яких компоненти, взяті ізольовано, в окремих випадках можуть виступати чи як терміни, чи як загальноживані назви: *аптечка дорожня, аптечка кишенькова, високі потенції, допоміжні речовини, зовнішній вигляд розчину, повернення симптомів, симптом звичайний, мала доза, модальність звичайна, м'яка лікарська форма, низькі потенції, надвисокі потенції, одиничний препарат, сушильна шафа* і под.

Заслуговує на увагу внутрішня структура терміна-словосполучення як комплексної номінативної одиниці. Для термінології гомеопатії характерні як двокомпонентні номінативні словосполучення (*антисоричні засоби, антропософська медицина, аптечка спеціалізована, біологічний матеріал, буферний розчин, вихідна сировина, гомеопатичні ліки, гомеопатична фармація, гомеопатичний центр, активна речовина, есенція гомеопатична, індиферентні речовини, лікарська сировина, лікознавство гомеопатичне, класична гомеопатія, клінічні випробування, принцип подібності* та ін.), так і багатоконпонентні словосполучення (*автоматично врегульована мікропіпетка, аскорбітано-фосфатний буферний розчин, біологічно активні речовини, базисні гомеопатичні препарати, виробництво гомеопатичних лікарських засобів, випробування гомеопатичних лікарських засобів, гомеопатична*

фармацевтична служба, гомеопатична фармацевтична організація, гомеопатичний комплексний препарат, екстемпоральні гомеопатичні препарати, лікарська рослинна сировина, первинні гомеопатичні препарати, сотенна шкала розведень тощо).

Аналітичні терміни досліджуваної галузі побудовані на основі підрядного зв'язку – узгодження (*гомеопатичне розведення, державний реєстр гомеопатичних лікарських засобів* і т. ін.) та керування (*екологія рослин, документація на гомеопатичний препарат* і под.).

Як зазначила І. Квітко, «аналітичні форми вираження понять здебільшого передують синтетичним і тому частіше трапляються в науках, термінологічні системи яких перебувають у стадії формування» [6, с. 11]. До таких наукових галузей, зокрема, належить і гомеопатія, в субмові якої функціонує чимало термінів з великою кількістю складників. У зв'язку з цим, актуальним є питання оптимальної довжини терміна. В. Даниленко зауважила про те, що «межі терміна-словосполучення не можуть бути нескінченними. «Класичний» термін-словосполучення – субстантивне словосполучення із властивими йому формами вираження ознак» [3, с. 167]. На нашу думку, первинним у визначенні довжини терміна є його здатність виступати цілісним позначенням наукового поняття, і тільки потім кількісне наповнення компонентами, бо в науковій сфері важливою є правильність, точність, легкість у сприйманні змісту терміна, а не його мовна лаконічність. Як зазначив В. Лейчик, вирішальним чинником, що визначає оптимальну довжину терміна, виступає лінгвістичний – довжина і структура лексичних одиниць, що переважають у відповідній мові в певну епоху [7, с. 67].

III. Символо-слова. Несловесними засобами вираження наукових понять є символ-терміни, особливостями яких є «абсолютна відносність, штучна узвичасність і свідоме закріплення» [3, с. 37]. Це структурний тип особливого виду, бо до нього входить словесний знак (термін) і графічний символ цього знака. Несловесні поняття є заміниками термінів, символізують те саме поняття. У гомеопатії несловесні позначення становлять окрему групу, зокрема, використовуються для позначення гомеопатичних розведень, а саме: у рецептах вихідні препарати позначають символом $\emptyset$, десяткові розведення (1 : 10) – римським X , чи літерою D (напр., $3X$ – *третє десяткове розведення*, $5X$ – *п'яте десяткове розведення*, $8X$ – *восьме десяткове розведення* та ін.), сотенні (1 : 100) – CH , C (напр., $2C$ – *друге сотенне розведення*, $4C$ – *четверте сотенне розведення*, $6C$ – *шосте сотенне розведення* і под.), LM -розведення (1 : 50 000) – Q (напр., $1Q$ – *перше LM-розведення*, $2Q$ – *друге LM-розведення*, $3Q$ – *третє LM-розведення* та ін.) тощо.

Отже, значний шар гомеопатичної термінологічної лексики становлять аналітичні терміни, що є свідченням її спеціального номінативного потенціалу.

Питання репрезентації термінів різними частинами мови залишається актуальним і дискусійним у сучасній лінгвістиці. Невирішеність цієї проблеми зумовлена тим, що мовознавці досліджують термінологію у двох різних сферах – фіксації (спеціальні словники, збірники рекомендованих термінів тощо) та функціонування (наукова мова, спеціальна наукова література і под.).

О. Ахманова, С. Кауфман, О. Митрофанова вважали термінами лише іменники та їх еквіваленти, аргументуючи свою думку номінативним характером наукового стилю. Іменники є універсальним засобом передачі всіх категорій термінологічних понять, бо вони мають високий ступінь абстрактності, виступаючи єдиним лексико-граматичним засобом вираження науково-технічних понять про предмети, дії та якості [1; 5; 8].

В. Даниленко, О. Мана, Т. Панько вважали, що термінами можуть бути різні частини мови. Так, В. Даниленко, Т. Журавльова зазначають, що «кількість понять, які термінуються, ширше, ніж семантичні властивості іменника як засобу вираження цих важливих понять» [3; 70], вважаючи справедливою думку про те, що «залучення дієслів, прикметників та прислівників до системи термінологічної лексики як автономних термінів, які однозначно іменують поняття (процеси) певної науки і не викликають асоціацій із загальноповживаними словами» [4, с. 72].

На основі загальноприйнятої у сучасній лінгвістиці класифікації, в українській термінології гомеопатії виділено такі лексико-граматичні групи слів, об'єднані категорійним значенням, однаковими чи близькими формальними ознаками, спорідненою синтаксичною функцією та словотвірними особливостями: іменники (*аутонозод, бальзам, бюкса, воронка, гранули, гомеопат, елюат, колба, метод, організм, препарат, саркод, сигнатура, сировина, розчин, реакція, рецептура* тощо), дієслова (*втирати, динамізувати, екстрагувати, згузувати, ідентифікувати, концентрувати, кристалізувати, маркувати, мацерувати, настоювати, насичувати, розтирати, струшувати, фасувати, фільтрувати* та ін.). Прикметники та прислівники у досліджуваній лексиці функціонують як елементи складених термінів (*біологічний годинник, бінарна номенклатура, гомеопатичний препарат, децимальна шкала розведень, екстрактивні речовини, екстемпоральний гомеопатичний препарат, захисні функції організму, лікарський засіб, сублінгвальний спосіб введення ліків, терапевтичний ефект, таутопатичні ліки, технологічний процес, фізіологічні функції організму, фармакогностичний аналіз, хроматографічний метод, автоматично врегульована мікропіпетка, біологічно активні речовини, низько потенційовані засоби, високо потенційовані засоби* тощо).

Через те, що переважною семантичною властивістю терміна є вираження науково-технічних понять про предмети, якості, дії, в термінології гомеопатії найчастотнішими є іменники. У досліджуваній терміносистемі

іменники – найменування предметів, номінація дій, якостей чи відношень.

У термінологічній гомеопатичній лексиці функціонують іменники чоловічого роду (*аерометр, антидот, анаболізм, генотип, діагноз, дозатор, комплексизм, комплексон, лізис, нозод, саркод* та ін.), жіночого роду (*алопатія, ампула, бюкса, бюретка, діста, в'язкість, камедь, кювета, тинктура, мензурка* тощо) та середнього роду (*лікознавство, плацебо, настоювання, розтирання, гранулювання* та ін.). Більшість гомеопатичних термінів змінюється за числами (*екстракт – екстракти, препарат – препарати, хвороба – хвороби, симптом – симптоми, розчин – розчини, інгредієнт – інгредієнти* тощо), проте трапляються такі номени, що не мають числової парадигми (*густина, лікознавство, плацебо, сировина, алкалоїди, ваги, водорості, гіркоти, ліки, ламелі, сапоніни, слизи, флафоноїди* і под.).

У гомеопатичній галузі наявні іменники, що є термінами-однословами (*антидот, гранула, драже, міазм, нозод, мікроніетка, опис, парабіоз, прес, саркод* тощо), та іменники, що входять у складені номінації (*антидот гомеопатичний, антипсоричний засіб, гомеопатичний препарат, модальність позитивна, мікробіологічний статус, ресстрація гомеопатичних препаратів, метод мацерації, паказник заломлення, сантимальна шкала розведень, первинні гомеопатичні препарати, первинна реакція на прийом гомеопатичних ліків*).

У термінології гомеопатії функціонують віддієслівні іменники (*пакування ← пакувати, відстоювання ← відстоювати, розведення ← розводити, розріджування ← розріджувати, розтирання ← розтирати, спалювання ← спалювати, фільтрування ← фільтрувати* тощо). В українській гомеопатичній термінології такі іменники використовують не тільки як самостійні терміни, а й як частини складених термінів: *активність лікарського гомеопатичного засобу, випробування на чистоту, визначення маси соку в рослині, відновлення саморегуляції організму, видалення шроту, лікування сугестивне, сушка лікарської рослинної сировини* та ін.

Для позначення дій та процесів у термінології гомеопатії функціонують дієслова. Термінами-дієсловами, на думку О. Мана, можна вважати одиниці, які однозначно називають поняття певної галузі науки, не викликаючи ніяких асоціацій з іншими шарами словникового складу. Терміном-дієсловом є одиниця, яка позначає

процес, що відбувається у певній галузі [10]. У межах аналізованої термінології виявлено наявність таких термінів-дієслів: *висушувати, декантувати, динамізувати, дозувати, елюювати, зіскоблювати, змішувати, збовтувати, згущувати, інгібувати, настоювати, насичувати, потенціювати, пресувати, розводити, струшувати* тощо.

Гомеопатична професійна галузь послуговується також термінами-прикметниками. Ми поділяємо думку В. Даниленко, яка термінами-прикметниками вважала одиниці, що поза конкретними сполученнями цих термінів з іншими термінами виражають певне поняття, мають певний зміст. Важливою ознакою термінів-прикметників є вільна сполучуваність обох компонентів словосполучення [3, с. 45], напр., *гомеопатичні (речовини, препарати, ліки, фармацевтичні організації) і речовини (допоміжні, секреторні, супровідні, вихідні)*.

У досліджуваній термінології прикметники не використовують самостійно, а вживають тільки як елементи складених термінів: *динамізовані засоби, екологічні чинники, екстемпоральні гомеопатичні препарати, етіологічні чинники, інгібувальний потенціал, лікарський рослинний патогенез, лікарський гомеопатичний засіб, комплексний гомеопатичний препарат, конституціональні засоби, капілярно-люмінісцентний аналіз, клітинні препарати, модальний чинник, офіційні фармакологічні довідники* тощо.

Окрему групу складених гомеопатичних термінів репрезентують терміни-епоніми, до складу яких як компоненти входять власні імена: *ваги Мора-Вестфаля, закон Герінга, колба К'ельдаля, реактив Бушарда, реактив Вагнера, реактив Драгендорфа, реактив Зоннентейна, реактив Майєра, реактив Моліша, реактив Фелінга, реакція Бальє, реакція Лафона, реакція Легаля, реакція Лібермана-Бархарда, реакція Раймонда, реакція Фонтан-Кандела, реакція Чірха, технологія Ганемана, технологія Корсакова* та ін.

Отже, у термінологічній системі гомеопатії функції термінів виконують не лише іменники та їх еквіваленти, що є універсальним засобом передачі термінологічних понять. Інші повнозначні частини мови, зокрема, дієслова, які функціонують на позначення процесів досліджуваної галузі, прикметники та прислівники у субмові гомеопатії є елементами складених номінацій. У перспективі дослідження – подальше вивчення структурної організації української гомеопатичної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – 2-е изд., стереотип. – М.: Сов. энциклопедия 1969. – 608 с.
2. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы. – 1939. – С. 3-54.
3. Даниленко В.П. Терминологизация разных частей речи // Проблемы языка науки и техники. – М.: Наука. – 1970. – С. 67-89.
4. Журавлёва Т.А. Особенности терминологической номинации. Монография. – Донецк: АООТ Торговый дом «Донбас», 1998. – 253 с.

5. Кауфман С.И. Об именном характере технического стиля // Вопросы языкознания, 1961. – № 5. – С. 103-109.
6. Квитко И.С. Термин в научном документе. – Львов, 1976. – 125 с.
7. Лейчик В.М. Оптимальная длина и оптимальная структура термина // Вопросы языкознания. – 1981. – № 2. – С. 63-73.
8. Митрофанова О.Д. Отглагольные имена существительные в научных текстах (к вопросу о «номинативном характере научного стиля») // НДВШ «Филол. науки». – 1973. – № 5. – С. 54-55.
9. Овчаренко В.М. Структура і семантика науково-технічного терміна. – Х.: Вид-во Харків. ун-ту, 1968. – 71 с.
10. Oldřich Man. Postavení slovesa v systéterminologie (Na materiale ruském a českém). «Acta Universitatis Carolinae – Philologica», 2, Slavica Pragensia. VI, 1964.

Рецензенти: д.філол.н., професор Дубова О.А.,
д.філол.н., професор Тропіна Н.П.

© Луковенко Т.О., 2009

Надійшла до редколегії 13.03.2009 р.